

der Heijden seine Figuren Slang reden lässt, Nooteboom weltliterarische Allusionen in seine Prosa webt, Margriet de Moor feinste Psychogramme skizziert. Entscheidend ist die Färbung noch stärker dort, wo die Texte sich auf einem „einheitlich“ hohen Niveau bewegen – verkürzt gesagt: Helga van Beuningen ist dem „einheitlichen“ literarischen Rang ihrer Autoren gewachsen und verspielt dennoch nicht die charakteristischen Unterschiede.

Auf die Frage, wie man sich nach Abschluss eines derart gewaltigen Werkes fühle, hat van der Heijden gesagt: „Man denkt, dass es eine unglaubliche Befreiung sein wird. Aber wenn es soweit ist, gibt es nur Trauer. Ein Buch zu vollenden ist noch fröhliche Arbeit, aber ein Buch vollendet zu haben, ist deprimierend. Dann kommt das große schwarze Loch.“ Ob es der Übersetzerin wohl auch so geht? Helga van Beuningen wird sicher nicht in dieses Loch fallen. Sie hat bereits mit der Übersetzung des 700-seitigen Romans „De movo tapes“ begonnen, dem ersten Band von van der Heijdens neuem Romanzyklus „Homo duplex“, der vorläufig auf 9 Bände ausgelegt ist. Hierzu wünscht die Jury ihr denselben langen Atem, den sie bei der „Zahnlosen Zeit“ schon einmal so überzeugend unter Beweis gestellt hat.

‘Müde’ – een gedicht van Else Otten

Wie onderzoek doet naar onbekende namen uit de literatuurgeschiedenis, zal zelden alle gegevens kunnen achterhalen. Else Otten (1876–1931) was zo’n onbekende naam maar bleek een van de invloedrijkste vertalers en bemiddelaars van haar tijd te zijn. Inmiddels zijn haar werkzaamheden als bemiddelaar grotendeels in kaart gebracht en sinds enkele jaren is haar naam verbonden aan de belangrijkste prijs voor Duitse vertalingen van Nederlandstalige literatuur.

Maar niet alle biografische gegevens konden worden opgehelderd. Otten vertaalde niet alleen maar schreef ook zelf en trad op als zangeres. In eerste instantie beschouwde ik die laatste twee activiteiten als kenmerken van het ‘Bildungsbürgertum’ waartoe zij behoorde. Dilettantisme hoort bij ‘Bildung’ en maakt daar, stelt Reinhart Koselleck in *Bildungsbürgertum im 19. Jahrhundert*, een belangrijk deel van uit. Dat dilettantisme betreft de ‘Eigentätigkeit’, een kenmerk dat ‘Bildungsgüter’ en ‘Bildungswissen’ gemeenschappelijk hebben: de kunsten, in Ottens geval muziek en literatuur, worden actief gereciperend en leiden tot eigen productie.

Ottens muzikale netwerk is groter dan ik aanvankelijk vermoedde. Allereerst zijn er familiale en vriendschapsbanden: ze was familie van de componist Engelbert Humperdinck, die verbonden was aan de ‘Meisterschule’ in Ottens woonplaats Berlijn. De componiste Cornélie van Oosterzee maakte deel uit van haar vriendenkring. Bovendien had ze een relatie met een professionele zangeres, Helene Siegfried. Het feit dat Otten zangles had van Mathilde Mallinger, een gerenommeerde zangeres en latere zangpedagoge, overschrijdt de grens tussen dilettantisme en professionalisme. Dat muzikale netwerk was moeilijk te beschrijven en bevestigingen van de beweringen uit de bronnen waren aan de

hand van de tijdschriften die ik toen voor mijn onderzoek gebruikte moeilijk te vinden.

Haar dilettantisme, om dat begrip te gebruiken, strekt zich ook uit over de literatuur. Hoewel Sophie Pataky in haar *Lexikon deutscher Frauen der Feder* vermeldt dat Otten literaire werken van geringe omvang schreef, heb ik geen van haar publicaties gevonden. Dat heeft er wellicht mee te maken dat ze net als veel andere vrouwen rond 1900 onder pseudoniem heeft gepubliceerd of in tijdschriften die ik toen niet heb ingezien.

Opus 59

Ottens gedicht (of lied) 'Müde' is het eerste bewijs voor Pataky's bericht. Het interessante is dat zij de domeinen literatuur en muziek verenigt in deze 'publicatie', een lied dat als bladmuziek is uitgegeven.

'Müde' maakt deel uit van de 'Werke von Cornélie van Oosterzee'. Van Oosterzee, schrijft Elbert van Zoeren in *De muziekuitleverij A.A. Noske (1896-1926). Een bijdrage tot dertig jaar Nederlandse muziekgeschiedenis* (Haarlemmerliede 1987), was niet alleen componiste maar ook 'muziek-korrespondente voor het muzikale nieuws uit Berlijn. Voor het Algemeen Handelsblad in Amsterdam verzorgde zij vanaf 1895 gedurende twintig jaar de rubriek *Brieven uit Berlijn*. Ook voor Caecilia leverde zij geregeld haar muzikaal-redactionele bijdragen.' (Van Zoeren 1987: 225) Deze 'Werke' bestaan uit opus 14, 15, 18, 19-23, 54, 55, 58 en 59 en zijn bij uitgeverij A.A. Noske te Middelburg en Breitkopf & Härtel te Leipzig verschenen. De liedteksten zijn afkomstig van Pol de Mont (op. 14: 'Te Bethlehem uit de legende van Jeschua-Ben-Jossef'), een omstreden tekst die onder Van Oosterzees leiding in 1898 op de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid te Den Haag zijn première beleefde (Van Zoeren 1987: 55), van Gertrud Klett, Emil Alfred Hermann, Christian Morgenstern, Detlev von Liliencron en François Coppée. Opus 59 bestaat uit twee liederen die met pianobegeleiding worden gezongen: 'Lenzentsücken' van L. Rafael (pseudoniem van Hedwig Kieseckamp die ook de schuilnaam Cornelia gebruikte) en 'Müde' van Else Otten. Het is niet gedateerd maar volgens de informatie van Van Zoeren is het in 1899 verschenen. 'Müde' is 'Bewunderungsvoll' opgedragen aan de zangeres Lula Mysz-Gmeiner. Mysz-Gmeiner (1876-1948) was een beroemde alt ('Kaiserlich-Königliche Kammersängerin'), bevriend met Max Reger en Gustav Mahler (zij was een van de eersten die met hun liederen optrad) en Elisabeth Schwarzkopf was in de jaren dertig een leerlinge van haar. Deze nieuwe gegevens maken het muzikale netwerk van Otten weliswaar iets duidelijker maar ook raadselachtiger, juist omdat nadere gegevens ontbreken.

Drie werelden

'Müde' bestaat uit vier vierregelige strofen waarin een lyrisch subject getuigt van zijn teleurstellende ervaringen in de wereld van de volwassenen en zich eruit heeft teruggetrokken.

Müde

Einst glaubt' ich, lockender Verheißung trauend,
an dich, du eitle Welt, und an dein Glück,
und legte, tief ins kalte Aug' dir schauend,
mein ganzes Sehnen in den heißen Blick.

Von dem Erhofften kannst du mir nichts geben,
du nahmst mir Alles, was ich mir errang,
bis tiefer Abscheu vor dem schalen Leben
in schrillum Mißakkord mir durch die Seele drang.

Jetzt wende ich von dir das trübe Aug',
verlangt's mich nicht mehr nach dem falschen Glück,
ich fliehe deines Atems gift'gen Hauch
und kehre still ins Kinderland zurück.

Dort find' ich keine Feinde, die mich neiden,
und keine Spötter, die mir wehe tun,
Welt, du liegst hinter mir mit deinen Leiden.
Jetzt gilt's, die müde Seele auszuruhen.

'Müde' getuigt van de mislukte integratie in de wereld van de volwassenen. Uit het 'Einst' in de eerste strofe, dat verwijst naar de tijd voor de wereld werd betreden, blijkt de hoop die het lyrisch subject op de wereld had gevestigd. De puberale wensen gaan gepaard met sterke gevoelens. De 'ik' hoopte geluk te vinden maar de wereld vervult zijn wensen niet. Vol afschuw kijkt hij op het 'schale[...] Leben' terug. Uit de tweede strofe blijkt dat de 'ik' alles wat hij in de wereld heeft bereikt ook weer heeft verloren. In de laatste strofe worden de verantwoordelijken voor zijn ongeluk nader genoemd: 'Feinde, die mich neiden' en 'Spötter, die mir wehe tun'. Het geluk, waarop de 'ik' had gehoopt, blijkt onbestendig te zijn geweest; hij karakteriseert het als 'falsche[s] Glück'.

In het 'Jetzt' waarmee de derde strofe begint, wordt het dramatische proces van het lyrisch ik uitgedrukt: een terugblik op het onfortuinlijke verleden en hoop op de toekomst. Er is sprake van drie werelden: de wereld waarin de 'ik' verkeerde voor hij zich vol vertrouwen de wereld binnen liet lokken. Vervolgens de wereld waarin de 'ik' successen kende en grote teleurstellingen beleefde. Daarna volgt de afkeer van de wereld die door het werkwoord 'fliehen' als een overhaaste beweging wordt beschreven. Het 'ik' kiest niet voor een bestaan als kluizenaar, maar voor een terugkeer naar het 'Kinderland', een onschuldige, pre-seksueel tussenrijk dat los van de maatschappij en de wereld van de volwassenen bestaat, waar de 'ik' geen verantwoordelijkheden heeft. Of het een definitief afscheid van de wereld is, is onduidelijk. Het gaat om een moment, het 'Jetzt', waarin de ziel tot rust kan komen. De inhoud van de tekst is direct op de muziek betrokken: de bij het lezen wellicht wat gezocht aandoende woorden 'in schrillum Mißakkord' delen zich op muzikale wijze mee aan de ziel van de 'ik'. Op de bladmuziek is een opeenstapeling van noten te zien.

‘Müde’, een gedicht dat thematisch bij de Duitse Jugendstil behoort, lijkt me geen gelegenheidsgedicht van een dilettante. Uitvoerig onderzoek naar de muzikale betrekkingen tussen Berlijn, rond 1900 immers de Europese hoofdstad van de muziek, en Nederland is ongetwijfeld vruchtbaar en zal ook antwoord kunnen geven op de vraag naar Ottens status als muzikale dilettante en schrijver van liedteksten. Hoe de muzikale versie van Ottens liedtekst klinkt? De volgende uitreiking van de Else Ottenprijs is misschien een goede gelegenheid het lied ten gehore te brengen.

Jaap Grave

Schulbegegnungen im deutsch-niederländischen Grenzgebiet – Beispiele für gelungene Projekte.

De workshop *Schulbegegnungen* bestond uit twee delen. Het eerste deel was een presentatie van Charlotte Broersma, onderwijscoördinator van het Duitsland Instituut Amsterdam, waarin zij over het werk van deze stichting vertelde en enkele projectvoorbeelden met betrekking tot internationalisering voorstelde. Tijdens het tweede deel vertelde Hajo Oldermann over zijn concrete ervaringen met schooluitwisselingen.

Het *Duitsland Instituut Amsterdam (DIA)* is een onafhankelijke, wetenschappelijke instelling gericht op de politiek, economie en geschiedenis van Duitsland vanuit Nederlands perspectief. De medewerkers houden zich bezig met onderzoek, onderwijs en informatievoorziening over het moderne Duitsland. Het DIA organiseert en ondersteunt congressen, symposia en lezingen over ontwikkelingen in Duitsland en de positie van Duitsland in Europa. Bovendien beheert en coördineert het instituut het Duitslandprogramma voor het Hoger Onderwijs van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

Vergroting van kennis over Duitsland en het doorgeven van deze kennis aan een breed publiek in Nederland zijn de belangrijkste doelstellingen. Het instituut wil als forum fungeren voor geïnteresseerden in binnen- en buitenland. Ter ondersteuning heeft het instituut een eigen documentatiecentrum. Tevens wordt nauw samengewerkt met Nederlandse en Duitse instellingen, hogescholen en universiteiten. Om zo breed mogelijk te kunnen informeren over Duitsland en de Duits-Nederlandse betrekkingen onderhoudt het instituut het internetportaal Duitslandweb (<http://www.duitslandweb.nl>).

De *onderwijsafdeling* richt zich tot docenten (in opleiding) en leerlingen van het middelbaar en voortgezet onderwijs. Hiertoe organiseert zij cursussen, seminars, lezingen en congressen over het moderne Duitsland. Met name docenten voor de vakken Duits, geschiedenis, maatschappijleer en geografie worden hiervoor uitgenodigd.

De docentenactiviteiten beogen met name inhoudelijke verdieping én verbreding van de kennis van de deelnemers. Daarnaast staat de vraag centraal hoe de stof op een ‘goede’ en aantrekkelijke manier in de klas te behandelen. Daarom besteden sprekers en didactici vaak aandacht aan de vakdidactische verwerking